

tosti, jako jsou například profesní skupiny, lokální společenství atd. Nakolik zprostředkovávají v té které etapě vývoje socialistické společnosti rozpor mezi jednotlivcem a společností. Domnívám se, že jednotlivé složky sociální struktury nehrají navíc jen tuto zprostředkující úlohu, jsou i výrazem určitých, více či méně integrovaných skupinových zájmů, jež sice nemají antagonistický charakter, ale mohou (a jistě jsou) být zdrojem společenských rozporů.

Velice sympatické je zdůvodnění toho, proč životní způsob v naší společnosti musí být zkoumán jako proces změny (s. 79). Diskuse obtížnosti zjišťování této procesualnosti je velmi podnětná pro badatelskou činnost. Rozbor problematiky indikátorů zjišťování způsobu života – subkapitola *Výzkum – modely – ukazatele* – ukazuje možnosti a meze různých přístupů i omezenost empirických, nedostatečně teoreticky fundovaných sociologických výzkumů.

V této souvislosti upozorňuji na jisté porušení jinde důsledně respektovaného principu dialektické jednoty výrobního způsobu a způsobu života. Na s. 96 se uvádí, že: „mezi sociálně ekonomickým postavením třídy či vrstvy a jejím způsobem života je vztah příčiny a následku se silnou zpětnou vazbou“. Domnívám se, že tím není postížena dialektická jednota způsobu výroby a způsobu života, že nejde pouze o zpětnou vazbu, ale o vnitřní rozpornost dvou stránek života společnosti. Za diskusní pokládám rovněž tezi, i když podmíněně formulovanou, že pokud „výrobní vztahy nezakotví v životě lidí, nestanou se v té či oné míře a podobě interiorizovanou normou jejich jednání, nerozvinou se v jejich životních aktivitách, zůstávají v podstatě „principem“, tedy „počátkem“. Domnívám se, že výrobní vztahy jsou objektivní daností, nacházející výraz především v příslušném politickém uspořádání společnosti a proto stupeň interiorizace v normu není nezbytnou podmínkou jejich fungování. Současně tím ovšem nepodceňuji význam této interiorizace pro jednání lidí.

Kapitola čtvrtá je zaměřena na postižení přeměn způsobu života v souvislosti s výstavbou socialismu v ČSSR. Otázky homogenizace podmínek života jsou zde řešeny v souvislosti se sbližováním tříd. Autoři poukazují na to, že aktivnímu a všestrannému využití optimálních objektivních podmínek homogenizace v životě lidí brání různé faktory, jež souvisí s dosaženým stupněm rozvoje výrobních sil a rozvoje socialistického vědomí. Je možné k tomu dodat, že zde působí i faktory plynoucí z nevyužitých rezerv v optimálním fungování institucionální výstavby společnosti.

Kapitola je zaměřena dále na analýzu vývoje třídně sociální struktury společnosti jako na rozhodující oblast projevu homogenizačních procesů. Ilustrace relevantními údaji a statistickými přehledy přispívá k dobré informovanosti čtenáře. Kapitola je doplněna diskusí o úloze potřeb v rozvoji člověka a zajímavými údaji o volném čase jako nedílné součásti současného způsobu života. Podnětná je úvaha, vedená nad některými poznatky z našeho současného způsobu života, o procesech sjednocování společenských a individuálních potřeb a zájmů. Obtížnosti (nejen gnozeologického rázu) spočívají právě v konkrétní identifikaci obsahu společenského zájmu. Autoři publikace správně zdůrazňují jak objektivní podmíněnost vzniku potřeb lidí, tak jejich aktivní úlohu v ekonomickém a politickém jednání.

Závěrečná kapitola se zabývá možnostmi osvěty při utváření socialistického způsobu života. I zde je řada přínosných podnětů, jež jsou zdůvodněny analýzou dostupných zkušeností a teoretických publikací. Jako celek má tato kapitola význam hlavně pro praktickou propagandistickou práci, ve sdělné podobě se zabývá náročnými teoretickými problémy ze speciální oblasti výchovy.

Recenzovaná kniha je významným příspěvkem k poznání dialektiky procesů našeho současného způsobu života. Její hodnota je nejen v obsažnosti, informovanosti a ve vysokém stupni teoretického sdělení problematiky, ale podle mého soudu také v podnětnosti, již provokuje k zamyšlení, k formulaci dalších tezí a jejich rozvíjení.

Přínosné je i to, že rozbor uskutečňování programu socialistického způsobu života je prováděn v důsledné ideové konfrontaci s různými relevantními buržoazními názory. Zasvěcená kritika hlavních tezí a představitelů těchto koncepcí dodává knize ucelený a akční charakter.

Práce J. a B. Filipcových bude proto nesporně užitečná jak pro oblast dalšího vědeckého zkoumání procesů tvorby socialistického způsobu života, tak i pro praktickou politickou práci.

František Zich

Istorija buržoaznoj sociologii prvoj poloviny XX veka (Dějiny buržoazní sociologie první poloviny století)

Moskva, Nauka 1979, 308 s.

Vydáním kolektivní práce *Dějiny buržoazní sociologie první poloviny XX. století* pod redakcí L. G. Jonina a G. V. Osipova, která se zabývá kritickou analýzou vývoje buržoazní teoretické sociologie od dvacátých let našeho století, realizovali sovětsští sociologové významný ediční záměr a splnili mimořádně závažný badatelský úkol. Spolu s dříve publikovanými díly *Kritika soudobé buržoazní teoretické sociologie* (Moskva 1977) a *Dějiny buržoazní sociologie XIX. a počátku XX. století* (Moskva 1979), jež obě byla už v Sociologickém časopise recenzována, vznikla třísvazková pomůcka, která kriticky analyzuje dosavadní vývoj buržoazní sociologie od jejího vzniku až po současnost. (V minulém století postihuje vývoj buržoazní sociologie včetně empirických sociálních výzkumů, ve XX. století pouze vývoj teoretické sociologie.) I když sami autoři chápou uvedené svazky zatím pouze jako příspěvek k další práci na vytvoření systematických a hlubokých marxistických kritických dějin buržoazní sociologie, existuje tak poprvé dílo, které může a určitě bude plnit úlohu marxistické učebnice dějin buržoazní sociologie, jejíž potřeba byla intenzivně pocitována.

Stejně jako dvě uvedené předchozí publikace byla i recenzovaná práce připravena oddělením teorie a dějin sociologie *Institutu sociologických výzkumů Akademie věd SSSR*, což do značné míry zajišťuje obsahovou i formální jednotu celého třísvazkového díla.

V předmluvě k recenzované práci autoři píší, že studie v knize obsažené zdůvodňují kritický pohled na stereotypní představu o charakteristických rysech buržoazní sociologie mezi dvěma světovými válkami, jež se v sovětské literatuře vytvořila. Tato etapa je obvykle nazývána „empirickou“, poukazuje se na teoretickou bezradnost prováděných výzkumů, na absenci širokých teoretických a světonázorových syntéz apod. Názor, že buržoazní sociologie byla v tomto období teoretická, se autorům knihy jeví jako hluboce mylný. Zdůrazňují, že právě v této periodě se vytvořily a aktivně projevil tak vlivné školy a směry buržoazní sociologie, jako sociální akcionismus (teorie sociálního jednání), psychoanalytická sociologie, různé varianty sociologie porozumění atd. V této době byly vypracovány základní myšlenky Sorokinovy „integrální sociologie“, jež zaujala místo vedle globálních teoretických konstrukcí N. Danilevského, A. Toynbeeho a O. Spenglera. V této době se zformovaly směry buržoazní sociologie, které se v posledních letech staly velmi známými, tj. symbolický interakcionismus (v pracích G. H. Meada), fenomenologická sociologie (v pracích A. Schütze) a „kritická sociologie“ frankfurtské školy (v knihách a statích M. Horkheimera a T. Adorna). Objevily se tedy ideje, jež jsou základem buržoazního sociologického myšlení dalších desetiletí až do naší doby. A právě tato skutečnost značně ztížila práci autorů: na rozdíl od teorii a koncepcí buržoazní sociologie XIX. a počátku XX. století, které ve své většině vznikly, zformovaly se a uzavřely svůj „životní cyklus“ na začátku analyzovaného období, mnohé ze směrů a škol, jež jsou předmětem recenzované studie, stále existují a dodnes aktivně fungují. Snaha sledovat vývoj těchto směrů po celou dobu jejich působnosti je podle autorů předmluvy příčinou určitého narušení chronologického rámce práce.

První kapitola knihy, nazvaná *Positivismus v soudobé sociologii*, jejímž autorem je M. S. Komarov, podává obecnou charakteristiku sociologického pozitivismu, kriticky analyzuje novopositivismus a vznik empirické sociologie a samostatnou pozornost věnuje rovněž fyzikalismu v sociologii. Dále se zabývá vývojem od radikálního pozitivismu k novonaturalismu, jehož výsledkem byl strukturální funkcionalismus, a podrobněji rozebírá rovněž novopositivismus z hlediska jeho vztahu k metodologii empirického sociálního výzkumu. Závěr kapitoly je věnován hlavní formě soudobého pozitivistického naturalismu, již je teorie sociální směny, reprezentovaná Homansem, Blauem a Emersonem, a dvěma základním tendencím antipositivistické kritiky v rámci buržoazní sociologie, tj. kritice z pozic frankfurtské školy a kritice z pozic fenomenologické sociologie.

Druhá kapitola má název *Durkheimovská sociologická škola* a napsal ji A. B. Gofman. Je v ní nejprve vysvětleno, čím uvedená škola byla, jaké funkce plnila, jaké byly její hlavní institucionální formy a které faktory způsobily, že se úspěšně rozvíjela i po smrti svého zakladatele. Kapitola charakterizuje činnost a sociologickou tvorbu těch autorů, kteří tvořili jádro školy, tj. M. Mause, G. Davyho, P. Fauconnet, C. Bouglého a M. Halbwachse. Všimá si rovněž díla L. Lévy-Bruhla, který není považován za příslušníka durkheimovské školy, i když s ní měl úzké spojení. A. B. Gofman upozorňuje, že v intencích sociologismu měla škola silný vliv rovněž na další

společenské vědy, jejichž představitelé se Durkheimovi podařilo získat ke spolupráci. Byli to zejména ekonomové, právníci, historikové, lingvisté a etnologové.

Poté si autor kapitoly klade otázku, proč byla škola ve Francii v období třetí republiky tak úspěšná. Jako odpověď uvádí tři důvody: a) úspěch sociologismu byl podmíněn vítězstvím a upevněním pozic buržoazie; ze všech směrů francouzské sociologie odpovídaly koncepcí durheimovské školy nejlépe názorům a snahám liberální buržoazie a inteligence této doby a jejich heslům solidarismu, scientismu a antiklerikalismu; b) úspěch školy byl částečně podmíněn i tím, že její metodologické teze byly plodnější pro rozvoj výzkumů společnosti než koncepce jiných buržoazních škol; c) faktorem úspěchu byla i Durkheimova osobní autorita jako vědce, učitele a organizátora, a také vysoká soudržnost školy, s níž se po této stránce nemohla srovnávat žádná jiná skupina francouzských sociologů.

A. B. Gofman se zabývá i příčinami rozpadu školy. Konstatuje, že počátkem třicátých let se škola ocitla ve vážné krizi a její prestiž v ideologické rovině výrazně poklesla. Bylo to podle Gofmana způsobeno tím, že škola nereagovala na nové podmínky vyvolané Říjnovou revolucí, silicím třídním bojem, růstem uvědomění dělnické třídy a vznikem a rozvojem Francouzské komunistické strany. Durkheimovci zůstali u studia archaických společností, stále věřili, že ve společenském životě vládne harmonie a konsensus, že organická solidarita je normou kapitalistické společnosti a anomie její patologií; slabě reagovali na nové intelektuální proudy epochy. Takový postoj charakterizuje Gofman jako naivní a neadekvátní, zejména tváří v tvář univerzitnímu spiritualismu, který byl tradičním nepřítelem sociologismu, i tváří v tvář nově vznikajícímu nepříteli, jímž se stal existencialismus. Na poklesu školy se podílelo rovněž šíření marxismu ve Francii. Původně soudržná skupina úzce spolupracujících autorů se postupně rozpadla v souhrn vědců pracujících individuálně a nezávisle na sobě. Škola se také přestala doplňovat mladými sociology, pro něž hlavním zdrojem inspirace nebyla už díla Durkheimova a durkheimovců, ale marxismus, respektive Weber, Pareto či americký empirismus. Pád třetí republiky znamenal rovněž rozpad a zánik durkheimovské školy.

Třetí kapitola je nadepsána *Sociologie Pitirima Sorokina* a pochází z pera I. A. Golosenka. Sorokin je charakterizován jako představitel pokusu integrovat různé ideje a přístupy, čímž má dodnes hluboký vliv na buržoazní kulturu epochy imperialismu. Během celé své činnosti zůstával v rámci tzv. analytické tradice, což znamená, že konstruoval jednotnou sociologickou teorii na základě systémové analýzy společenského života. Mezi buržoazními představiteli této snahy byl podle Golosenka nejvýznamnější, a to z těchto důvodů: a) disponoval velikou filozofickou a sociologickou erudicí, hlubokou znalostí jak rané západoevropské (Pareto, Simmel, Durkheim), tak i východoevropské (Petraževskij, Kovalevskij) analytické sociologie a široce ji propagoval; b) rozsah jeho sociologických zájmů byl velmi široký a zahrnoval různé úrovně zkoumání — od empirické přes úroveň středního dosahu až po obecnou teorii; c) usiloval o syntézu všeho cenného, co se v dějinách sociologie nahromadilo, přičemž cílem takto budované jednotné teorie mělo být adekvátní vysvětlení pravého smyslu probíhajících událostí.

Sorokinova tvorba je autorem kapitoly rozdělena do dvou základních období, odpovídajících dvěma Sorokinovým pokusům o obecnou syntézu. První z nich zahrnuje dvacátá léta, kdy Sorokin pochopil hlubokou krizi evolucionistických názorů a spatřoval východisko v obecně teoretických tezích behaviorismu a scientismu. Šlo tedy v podstatě o pozitivistickou syntézu. Ve třicátých letech se Sorokin pokusil přehodnotit situaci v humanitních vědách, syntetizoval rysy různých, často protikladných přístupů (scientismu a humanismu, redukcionismu a hodnotové interpretace, kvantitativních procedur a porozumění, funkcionálně strukturní analýzy a principu cyklických změn) a dospěl k tzv. integrální syntéze. V obou případech však jde o varianty téhož sociologického idealismu.

Základní nedostatky Sorokinovy sociologie shrnuje I. A. Golosenko do tří bodů: a) jde o metafyzickou redukci společenské integrace na její jednu, tj. duchovní složku, což vedlo k přeměně sociologie v kulturologii; b) Sorokin nebyl schopen odhalit skutečné integrační procesy společenského života (souvislost kulturních systémů s politickým, sociálním a především s ekonomickým systémem základny) a ignoroval pojem formace jako teoretického kritéria opakovatelnosti v dějinách, což ho vedlo k vytváření mýtů, ke zcela svévolnému zacházení s historickým materiálem; c) Sorokin interpretoval poznávací procesy v termínech sociologické fenomenologie.

Čtvrtou kapitolu napsal V. V. Paciorovskij a nazval ji *Teorie sociálního jednání*. V její první části se zabývá formováním koncepcí sociálního jednání a uvádí, že se na jejím vytváření podíleli autoři, jako Becker, von Wiese, Znaniecki, MacIver, Mead, Parsons a Schütz, že ovšem jejím zakladatelem byl M. Weber, který rozlišil pojmy chování, jednání a sociální jednání. Při výkladu je srovnáváno Weberovo, Znaniecké-

ho a Parsonsovo pojetí jednání, přičemž hlavní pozornost je v celé kapitole věnována analýze a kritice Parsonsových idejí a konstrukcí, neboť koncepce tohoto autora je podle Paciorkovského nejrozvinutější formou buržoazního teoretického myšlení.

Paciorkovskij kriticky analyzuje základní pojmy Parsonsovy sociologie, jako je jednající osoba, cíl, situace a normativní orientace jednání, rozebírá parsonsové pojetí tzv. systémů jednání a popisuje, jak se v Parsonsově sociologii po druhé světové válce začínají objevovat výrazné funkcionalistické rysy. V závěru kapitoly je provedena obsáhlá shrnující kritická analýza parsonsové koncepce sociálního jednání, přičemž za hlavní metodologické slabiny Parsonsovy obecné sociologické teorie považuje sovětský autor mimohistorické zkoumání společenského života a odmítání objektivní zákonitosti sociálních procesů. V Parsonsově teorii byla podle Paciorkovského dovršena tendence rozpouštět specifikum sociálního v jiných stránkách společenského života, především v individuální psychice jednajících osob.

Autorem páté kapitoly, nazvané *Psychoanalytická sociologie*, je S. A. Efirov. Vysvětluje v ní nejprve, jaký je vztah freudismu a sociologie. Konstatuje, že freudismus je jedním z nevlivnějších směrů buržoazního myšlení našeho století. Tento vliv překračuje rámec psychologie a je zřejmý ve filozofii, sociálních vědách i v umění. Vedle existencialismu, novopozitivismu a technicisticko-industrialistických koncepcí se freudismus stal v prvních desetiletích XX. století jednou z dominant buržoazního vědomí.

Příčiny vlivu freudismu souvisejí podle Efirova s celkovou sociální a intelektuální situací buržoazní společnosti. Hluboká vnitřní rozpornost tohoto směru, v němž se prolínají prvky humanismu a antihumanismu, konzervatismu a radikalismu, naděje a zoufalství, scientistického racionalismu a iracionalismu, byla v souladu s rozporným vědomím liberální inteligence XX. století.

Efirov upozorňuje, že otázka existence psychoanalytické sociologie je velmi spleťtá. Jedni chápou tento pojem velmi široce a zahrnují do něj mnoho směrů, v nichž lze určité vlivy freudismu vysledovat, jiní naopak samu možnost vytyčení otázky psychoanalytické sociologie odmítají. Vliv psychoanalytických koncepcí na buržoazní sociologii XX. století je však podle Efirova velmi výrazný.

Freud nebyl sociolog, ale v jeho dílech postupně sílíla tendence k sociálně filozofickým zobecněním. V jeho pracích jsou explicitě či implicitně obsaženy určité sociologické ideje. Efirov konstatuje, že v řadě freudistických a postfreudistických škol proces sociálně filozofické transformace a „sociologizace“ značně pokročil.

Pokud jde o často diskutovanou otázku vztahu freudismu a marxismu, píše o ní sovětský autor toto: „Ve dvacátých letech interpretovali a hodnotili marxisté tuto doktrínu velmi různě. V té době se zformovala vulgarizátorská tendence freudo-marxistického integracionismu. Od třicátých do padesátých let byla hodnocení freudismu v marxistické literatuře zpravidla jednoznačně odmítavá a někdy zcela povrchní. Teprve v posledních letech se studium Freudova ideového dědictví více diferencovalo. Na Západě vznikly v této době nové varianty freudo-marxistických koncepcí. (s. 200–201.)

S. A. Efirov se zabývá i výchozími idejemi Freudova sociálního učení a upozorňuje na jejich „ambivalenci“ neboli vnitřní rozpornost. Kriticky referuje dále o Freudově pokusu o analýzu některých sociologických pojmů, jako jsou společnost, kultura, sociální struktura, sociální vztahy, sociální vazby, vůdcovství, sociální vývoj a změna, sociální kontrola, sociální normy, sociální pořádek a socializace individua.

Freud, jak známo, hledal univerzální klíč k vysvětlení a řešení všech lidských i společenských problémů ve svérázné pojetém psychologismu. Proto podle Efirových slov Freudovy sociální konstrukce vypadají někdy tak naivně a archaicky nejen ve srovnání se sociální teorií marxismu, ale i s doktrínami klasiků buržoazní sociologie.

Kapitola obsahuje i kritický rozbor sociálních doktrín Freudových žáků, které Efirov dělí do tří proudů: konzervativního, liberálního a levičácky radikalistického, přičemž si všímá názorů Adlerových, Jungových, Rankových a zejména Reichových.

V závěru výkladu je analyzována tzv. postfreudistická sociologie, reprezentovaná F. Alexanderem, K. Horneovou, G. Sullivanem, A. Kardinerem, R. Lintonem, H. Marcusem a E. Frommem, jemuž je věnována hlavní pozornost.

Poslední kapitola, *Sociologie porozumění*, byla zpracována L. G. Joninem. Autor v úvodu vysvětluje, jaké je racionální jádro problematiky porozumění v buržoazní sociologii a zabývá se jejím vztahem k marxismu. Rezlihuje tři základní typy porozumění v buržoazní sociologii: 1. naturalistickou racionalizaci porozumění, jež je reprezentována jednak „objektivně rozumějícím“ přístupem K. Poppera, jednak „hlediskem porozumění“, vlastním teoriím „sociálního jednání“ T. Parsonse, R. MacIvera aj.; 2. tzv. dialektický (fakticky eklektický) model porozumění v té podobě, jak je rozpracován v kritické teorii J. Habermase a v novokantovské hermeneutice K. O.